

A NAGY AFRIKAI HÁBORÚ

BENKES MIHÁLY

E kötet a szerző Cambridge University Pressnél 2009-ben megjelent művének változatlan francia nyelvű kiadása, csupán néhány referencia került pontosításra. (Az eredeti cím: *The Great African War. Congo and Regional Geopolitics*, 1996–2006). Reyntjens, az Anvers-i (Antwerpen) egyetem jogi és politikatudományi professzora, folyamatosan figyelemmel kísérte a 20–21. század fordulóján zajló közép-afrikai konfliktusos-háborús eseményeket. Egyidejűleg kormányok, NGO-k, nemzetközi szervezetek tisztségviselőivel, valamint nemzetközi emberjogi szakértőkkel konzultált cikkei és könyvei írásakor. A kötet új kiadásának alcíme híven tükrözi a szerző és kiadója szándékát, minthogy a jelenkori afrikai történések fő jellegzetességét az *instabilitás*, az *erőszak* és az *állami képlékenység* hármasságában határozza meg.

Filip Reyntjens: *La Grande Guerre Africaine (1996–2006)*, Société d'édition Les Belles Lettres, Paris. 2012. p. 367

Reyntjens valamennyi afrikai régió különféle szintű és lefolyású erőszakos összetűzéseinek gondos feldolgozása alapján kísérelte meg a kirobbant háborúk okainak feltárását. Több szempontú vizsgálat során legalább három-négy indikátor kombinált alkalmazását tartotta elengedhetetlennek, így:

- a „hadurak” érdeke és szerepvállalása a helyi politikai folyamatokban,
- a nem állami szereplők, a magánbűnözés elterjedése a gazdasági és közsférában,
- a külső intervenciók befolyásoló hatása (l. a szomszéd államok, nagyhatalmak érintettségét a konfliktusokban),
- a nemzetközi társadalom érték- és jogrendjétől való távolságtartás,
- különös identitás-politika igénye,
- az államok összeomlása.

A kötet első három fejezetében (17–101. o.) a Kivu, Ruanda, Burundi, Uganda alkotta Nagy-tavak régiójának területi konfrontációit, polgárháborús eseményeit, ún. szabadságharcait mutatja be és elemzi a szerző.

Kivu esetében, mint Zaire keleti tartományának részét, a nemzeti és szubregionális kontextus jegyében a politikai, pénzügyi és identitási válság, valamint a bantu menekültek és a dél-kivui „*banyamulengék*” sorsa tükrében mutatja be a szerző, jelezve az északi és déli területeken zajló események közötti funkcionális kapcsolatokat, fáziseltérést is.

A szerző módszere révén a permanens konfliktusosság és fegyveres erőszak problematikáját az egyes helyi érintkezési viszonyok strukturális, etnikai állapotvizsgálatából bontja ki. Kivut a „konfrontáció terének” minősíti. Részletesen feltárja a *banyamulengék*, *hutuk* és *tuszik* belső és egymás közti ellentéteit, megvilágítja a ruandai genocídium utáni diktatúrába hajló folyamatot, nevezetesen *Ruanda* „burundizációját”. Ez utóbbi fejlemény egymásnak ellentmondó műveletet foglalt magába: egyfelől a városi lakosság, a gazdaság és az állam „*tuszasítását*”, másfelől a *hutu irredentizmus* megjelenését. Mindezek egyenes következményeként teljesedett ki a politikai tér militarizációja is. Hasonló részletezéssel elemzi *Burundi* jelenkori történetét az állampucstól (1994) a polgárháború eskalációján át az újabb, 1996. júliusi puccsig. E fejezetet szükségszerűen a régióközi kapcsolatok alakulásáról adott összefoglalással zárja a szerző.

A „felszabadítási háború” címet viselő második fejezetben (49–79. o.) az 1996 őszén induló háború politikai, diplomáciai és katonai történetét dolgozta fel a szerző. Szakaszonként ismerteti a *Mobutu-rezsim* elleni támadásokat, a hadműveletek menetét, s az abban résztvevő afrikai, illetve külhatalmi támogatók szerepét. Külön alfejezetben kapunk hiteles leírást az Amerikai Egyesült Államok aktív részvételéről, immár a felszabadító erők háttérében, nem csupán logisztikai, diplomáciai, hanem titkosszolgálati, vezetési és aktív anyagi támogatások révén. A háború menetében külön vizsgálat tárgyává teszi a szerző a ruandai menekülteket és más etnikai csoportokat célzó támadásokat, amelyek vérfürdővel végződtek. Kiemeli, hogy a kaotikus viszonyok közepette a nemzetközi humanitárius és operatív segítség megrekedt, a nemzetközi intervenció elvetélt.

A következő „felvonás” a nagy háború történetében a mobutista állam bukása (4. fejezet, 101–136. o.). Azerről szóló fejezetben Zaire-Congo felszabadításában főszerepet játszó *Demokratikus Erők Szövetsége* – Alliance des forces démocratique, AFDL – és *Laurent-Désiré Kabila*, valamint a *Zairei Fegyveres Erők* – Les Forces armées Zairoises/FAZ – és szövetségeseinek profiljáról és politikai-katonai célkitűzéseiről nyerhetünk kritikai leírást. Egyértelműen bizonyított, hogy a katangai származású L. Kabila nemcsak a „*banyamulenge* rebellió” vezetőjeként, hanem Zaire „nemzeti” vezető személyiségeként léphetett színre, akit a külföldi agensek is támogattak. A FAZ-ról szóló alfejezetben találjuk a bőséges sajtóinformációk között az 1996-os, *Museveni* ugandai elnök által jegyzett 12 pontos ajánlást, továbbá az ENSZ BT 1097/1997 számú határozatának anyagait és L. Kabila álláspontját, amelyek megvilágítják a szereplők törekvései közti törésvonalakat is. Nemkülönböztetve érdekes a történetekkel szembesülő Mobutu elnök és környezetének végnapjait leíró fejezetrész is, amelyben említést nyer *Monsengwo* püspök intelme, miszerint „a cél nem az, hogy Laurent-Désiré Kabilával helyettesítsük Joseph-Désiré Mobutut” (132. o.).

Tüzetes összefoglalást találunk az egyre intenzívebb és kiszélesedő diplomáciai aktivitásokról is.

A kongói ellenzéki, felszabadító erők és a politikai Nyugat Mobutut távozásra bírták, de Zaire sorsa és jövője továbbra is ambivalens maradt. A következő fejezetek ezt az *impasse* helyzetet tárgyalják. Laurent Kabila nem jelentette be sem a kongói állam újraszervezését, sem a régió stabilizációjának tervét, ellenkezőleg, érezhető volt a háború folytatására való elszántsága. A keleti területek felszabadítása ugyan megtörtént, de a társadalom, a helyi népesség pacifikációja még váratott magára, az emberi jogok súlyos megsértései dominálták a hétköznapokat. A szerző ezen a nyomon követve a történeteket ismételten betekintést ad Ruanda és Burundi „belügyeibe”, összevetve a két terület átmeneti viszonyait. Mindkét esetben nyitva maradt a kérdés: politikai vagy katonai megoldásra kerül sor, miután tárgyalásos úton nem értek el időt álló eredményeket, jóllehet Burundiban az intézményesülés processzusa kevésbé volt zavaros, mint Ruandában.

Az előző fejezeteket az „első afrikai világháborúnak” titulált – valójában második – háború valós okainak megértését segítő proológusként foghatjuk fel. A kezdő pont 1998. augusztus 2-á, amikor a FAZ 10. brigádjának parancsnoka rádiónyilatkozatban jelentette be, hogy „*Mi, a Kongói Demokratikus Köztársaság hadserege, meghoztuk azt a döntést, hogy eltávolítjuk Laurent-Désiré Kabilát a hatalomból*” (7. fejezet, 183. o.). A szerző koherens, megbízható leírást ad a nem szűnő háborúról, amelynek fontos kísérő jelensége volt a szövetségi kapcsolatok átrendeződése (a legdrámaibb és legszembetűnőbb változás Ruanda és Burundi esetében következett be). Tanulságos a korábbi viszonyok felbomlásának és indítékainak leírása. (Lásd 7. fejezet, 183–214. o.).

A kongói dráma újabb periódusáról szól a nyolcadik fejezet – *Négocier la transition*/Tárgyalni az átmenetről –, amely L. Kabila rövid életű kormányzásáról és az azt követő körülményesen zajló átmeneti tárgyalási periódusról szól. L. Kabila mindent elkövetett, hogy az ún. „nemzeti vitát” saját ellenőrzése alatt folytassák le, az általa indított intézményesítési kísérlet azonban nem hozott érdemi változásokat. Szerte az országban lázadó mozgalmak léteztek, a rivális és konkurens erők aktivitásának mérséklése sikertelen volt. A *Lusakában* tető alá hozott egyezségek (1999. július 10.) – ahogy az afrikai egyezmények esetében gyakran bekövetkezett – nem érte el a kívánt konszolidációs célkitűzéseket.

A nemzetközi aktorok Afrika-politikájában is paradigmaváltásra került sor (l. a *cotonoui* megállapodásokat, 2000. június 23.). L. Kabila több összeesküvő csoport célkeresztjébe került, köztük a mobutista veteránok, a kivui katonák, katangai lundák, libanoni gyémántügynökök, s feltételezhetően az amerikai Defense Intelligence Agency (*DIA*) törtek megbuktatására. A gyilkosságra 2001. január 16-án került sor, amit sajátos fordulat követett, Laurent Kabila fiának elnökké való kinevezése. Az apja örökébe lépő *Joseph Kabila* politikai tevékenységét a Kongó-közi és nemzetközi mozgástérben időrendi sorrendben aprólékosan ábrázolja a szerző. Érdemes kiemelnünk, hogy az általa képviselt – apjának keményvonalas politikájától eltérő – konfliktuskerülő szerepben jelentős külső támogatást élvezett, így 2002

nyarán az ENSZ Biztonsági Tanácsa egy évvel meghosszabbította az ENSZ kongói missziójának (MONUC) mandátumát, amit a Ruanda és Pretória közötti egyezmény követett, amely többek közt a ruandai hutu lázadók lefegyverzéséről szólt. 2006-ig tartó „hosszú menetelés” kezdődhetett a választások, a megbékélés felé (242-252. o.).

Reyntjens imponálóan tekinti át ezt a buktatókkal tele újabb átmeneti szakaszt, magáról a választási procedúráról és annak eredményeiről hitelesen számol be, amint rendkívül összefogott és főként az oktatásban és az afrikánisztikai képzésben jól használható konklúzióval zárja művét. Következtetései során is érvényesül kritikai közelítésmódja és a tudományos vizsgálatok tekintetében visszatérően előkerülő dilemmákra is reflektál. (Lásd a post- vagy neokolonialista rend meghaladásának kérdését, a „dezetatizáció” és a „deterritorializáció” vitatott jelenségét, avagy a *demokratizáció*, a *stabilizáció* és a *modernizáció* esélyeinek vizsgálatát a különös afrikai környezetben.)

A szerző a kötet utolsó oldalán a recenzens olvasatában az alábbi tanulságokra hívja fel az olvasó figyelmét:

1. A nemzetközi tolerancia és büntetlenség az agresszív és kriminális cselekmények vonatkozásában csak bátorítja a vétkeseket.
2. Az erőszak regionális és helyi szereplői azzal számolnak, hogy az instabilitás, az állam legyengítése rentábilisabb, mint a béke és a stabilitás, az állam rekonstrukciója.
3. A konfliktualitás és krízisállapot eredményes megoldásához elengedhetetlen, hogy a nemzetközi közösség koherenciája és egysége elérje a minimum szintet.
4. Konkrét esetekben, így a közép-afrikai válságzóban tudni kell, hogy egy rezsim uralmának hol van az a határa, amikor a politikai stabilitást akadályozza, illetve aláássa azt. (Ez a lecke nyilvánvaló utalás a mobutista rezsim nyugati támogatóinak megkésett fellépésére.)
5. A régióközi viszonyokban bekövetkező feszültségek és ellenségeskedések megoldásához nem elegendők a nemzetközi diplomácia síkján hozott határozatok; a regionális szintű kapcsolatok kezelése, napirenden tartása és előmozdítása megkerülhetetlen feladat.

A kötet apparátusára vonatkozóan sokat mondó adat, hogy az közel száz oldalt tesz ki. A szerző bőséges, fejezetenként elkülönített jegyzetekkel igazolja, támasztja alá a kötet tartalmát. (265–321. o.) A könyvben felhasznált dokumentumok forrásait tematikus elosztásban közli. (L. az ENSZ-anyagok, a nemzetközi és lokális NGO-dokumentumok, továbbá fontosabb kiadványok, írásos tanúvallomások, újságcikkek körét, 323–325. o.) A bibliográfia és források kimerítő anyagát (328–340. o.) kronológia és a szövegben szereplő rövidítések jegyzéke követi (341–347. o.). A szövegbe illesztve ábrák segítik a katonai mozgások, valamint a régióközi etnikai-földrajzi egységek áttekintését. Olyan szerző munkája ez, aki letisztult stílusban egyaránt képes a tudomány művelőinek, az oktatásban résztvevő diákoknak és az érdeklődő olvasóknak átadni a kutatás eredményeit. ☀